

Nog één keer de trap afdalen

André Waardenburg, December 21, 2005, NRC Next

Amsterdam, 21 dec. „Het zit erop. Voor iedereen komt een moment dat het leven erop zit. Dat is toch niet zo tragisch? Ik vind het wel prachtig. Ik zou niet graag eeuwig doorgaan.” Met deze woorden van de kunstenaar Constant Nieuwenhuys opent de documentaire Constant, avant le départ van het al vele malen gelauwerde duo Maarten Schmidt en Thomas Doebele. Cameraman Schmidt en geluidsman Doebele vormen al jaren een regisseursduo dat voor de VPRO documentaires maakt. Eerst waren ze van plan om een film te maken over Constants scheppingsproces, tot zich de ziekte openbaarde waaraan Constant op 1 augustus van dit jaar overleed. Het oorspronkelijke scenario werd overboord gegooid en het duo volgde zowel de voltooiing van het laatste schilderij van de medeoprichter van CoBrA (in 1948) als zijn afscheid van het leven.

Een film maken over een kunstenaar is een film maken over kijken. Geduldig kijken. Schmidt en Doebele nemen hiervoor rustig de tijd en observeren Constant terwijl hij naar het doek kijkt dat bijna af is, het schilderij La piège (De valstrik). De camera beweegt zonder dat er al te veel gemonteerd wordt tussen de blik van de schilder en het grote canvas. Af en toe komt er een nog maagdelijk doek in beeld, alvast geprepareerd door de schilder. Want misschien kan hij nog wel aan een nieuw werk beginnen.

Schmidt en Doebele observeren, zoals altijd in hun documentaires, zonder commentaar te geven of veel vragen te stellen. Wat de schilder kwijt wil, daar moeten we het mee doen. „Je moet een schilder nooit vragen zijn eigen werk uit te leggen”, zegt Constant even later in de film tegen zijn vrouw Trudy. Het is aan de beschouwer zelf het kunstwerk rustig tot zich te nemen, te interpreteren.

Deze onwil veel te willen uitleggen levert een schitterende scène op als zijn vrouw een beschouwing afsteekt over het ‘colorisme’. Samen zitten ze aan de keukentafel van zijn Amsterdamse atelier, een hoge, voormalige gymzaal. Met een glaasje witte wijn bij de hand luistert hij naar haar. Even daarvoor had hij nog gezegd „ik beantwoord vragen Trudy, ik ga geen cursus geven”. Dan steekt zij maar van wal over het onderscheid tussen de Florentijnse en Venetiaanse school. Als ze daarbij een Franse term gebruikt en aan hem gaat uitleggen wat dit betekent, wordt hij boos. „Je hoeft me geen les in Frans te geven. Wat ben je nou aan het doen?” „Dit is voor het publiek, Constant”, riposteert ze. „Maar dan moet je niet tegen mij praten, maar tegen de camera”, zegt de 85-jarige, nog zeer kwieke schilder – daarbij wijzend op de microfoon van Doebele die door collega Schmidt meteen in beeld wordt genomen. Een mooi moment dat veel duidelijk maakt over de film en de werkwijze van het duo.

Ze schromen niet opmerkingen over het maakproces in hun documentaire te laten zitten. Constant kijkt soms in beeld, weer andere mensen bewegen zich ongemakkelijk voor de lens langs. Hoe moeten we ons gedragen in aanwezigheid van een camera? Maar het is ook verleidelijk de ‘strijd’ tussen het echtpaar op te vatten als richtingstrijd tussen twee scholen van documentaire maken. Aan de ene kant de benadering van Schmidt en Doebele (staand in een lange VPRO-traditie die teruggaat tot Het Gat van Nederland) die geduldig registreert, de montage het verhaal laat vertellen

en daarbij geen toegevoegd commentaar – bijvoorbeeld door een voice-over – gebruikt. Aan de andere kant staat het soort documentaires dat wél alles keurig uitlegt, met de hoofden van pratende deskundigen veelvuldig in beeld, en dat de kijker aan de hand neemt.

Constant, avant le départ vindt daarbij een middenweg. We moeten het in de beelden van Maarten Schmidt doen met wat Constant, zijn vrouw en wat kennissen meedelen over zijn kunst. Toch smokkelt het duo meer uitleg hun film binnen door gebruik te maken van archiefmateriaal. Zoals beelden van Constant uit begin jaren zestig waarin hij uit de doeken doet wat hij beoogd met zijn utopische New Babylon-project, een Duits interview over de allereerste CoBrA-expositie in het Stedelijk Museum en recente beelden van een Frans interview, gehouden aan de keukentafel in Constants atelier – met opnieuw een glaasje wijn bij de hand.

De registrerende benadering legt traditiegetrouw ook meer nadruk op de vormelijke aspecten die komen kijken bij het maken van een documentaire. In Constant, avant le départ komt een aantal elementen mooi terug, zoals het idee van afscheid nemen. Dat gebeurt soms subtiel, wanneer Constant het lied 'Die Krähe' uit Schuberts Winterreise aanheft. Soms letterlijk, als de schilder op het eind afscheid neemt van zijn atelier en schilderijen, en ontroerend als de filmmakers Constant meenemen naar Venetië om nog een keer naar zijn favoriete Titiaan schilderij te kijken – hun afscheidscadeau aan hem. Het allermooist zijn de scènes van trappenhuizen waarmee de film vol zit. Constant die als oude man moeizaam de trappen bestijgt, Constant die in archiefbeelden energiek de trappen van het Stedelijk bestormt en, in de schitterende slotscène, Constant die voor het laatst de trappen van zijn atelier afdaalt. De camera blijft boven staan. Het zit erop. Ook voor de makers.

Constant, avant le départ. Nederland 3, 20.30-22.00u.